

Література

1. Вакуленко О.В. Здоровий спосіб життя як соціально-педагогічна умова становлення особистості у підлітковому віці: Дис. ...канд. пед. наук. – К., 2001. – 259 с.
2. Данченко І.О. Профілактика девіантної поведінки молодших школярів у навчально-виховному процесі: Дис. ...канд. пед. наук. – К., 2006. – 350 с.
3. Змановская Е.В. Девиантология: (Психология отклоняющегося поведения): Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Академия, 2003. – 288 с.
4. Изуткин Д.А., Степанов А.Д. Критерии здорового образа жизни и предпосылки его формирования // Сов. здравоохранение. – 1981. – № 5. – С. 24.
5. Кондратюк С.М. Інтегративний підхід до виховання у молодших школярів здорового способу життя: Автореф. дис. ...канд. пед. наук: 13.00.07. – К., 2003. – 219 с.
6. Кроки до здоров'я (профілактика вживання неповнолітніми наркотичних речовин). Навч.-метод. посіб. / Т.С. Федорченко. – К.: ХІК, 2003. – 152 с.
7. Лисицын Ю.П. Здоровье населения: понятия, социальная обусловленность здоровья //Руководство по социальной гигиене и организации здравоохранения.– М.: Медицина, 1987. – С.119 – 123.
8. Лисицын Ю.П., Сахно А.В. Здоровье человека – социальная ценность. – М.: Мысль, 1989. – 272 с.
9. Соціальна педагогіка: Навч. посіб. / За ред. А.Й. Капської. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2000. – 264 с.
10. Формування здорового способу життя: Навч. посіб. для слухачів курсів підвищення кваліфікації державних службовців/ О. Яременко, О. Вакуленко, Л. Жаліло, Н. Комарова та ін. – К.: Український ін-т соціальних досліджень, 2000.
11. Устав Всемирной организации здравоохранения. – Женева, 1946.

УДК [372.32 : 37.03] : 75.01

В.В. Горбатих

АРТ-ТЕРАПІЯ В СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Анотація. У статті розкриваються сутнісні аспекти арт-терапії та їх застосування в соціальній роботі з дітьми дошкільного віку.

Ключові слова: соціалізація, арт-терапія, розвиток, неадекватна поведінка, внутрішня сила, особистість, сім'я, творчість.

Аннотация. В статье раскрываются существенные аспекты арт-терапии и их использование в социальной работе с детьми дошкольного возраста.

Ключевые слова: социализация, арт-терапия, развитие, неадекватное поведение, семья, творчество.

Annotation. The article develops the idea of the meaning of art-therapy in socialization of children of preschool age. The author describes the certain significant aspects of art-therapy and its use in the following sequence: art-therapy – the process of socialization of children – art-therapy in socialization of children of preschool age.

Key words: socialization, art-therapy, development, personality, family, creativity, inadequate behavior

Економічні та соціальні суперечності, які торкнулись усіх сфер діяльності держави і всіх верст населення, у першу чергу позначились на його найменш захищеній категорії – дітях. На фоні змін моральних та загальнолюдських цінностей, різкого зниження життєвого рівня

населення збільшується кількість дітей, які не відчувають своєї значимості, взаєморозуміння, підтримки дорослих, що призводить до психічних порушень та антисоціальної поведінки.

Суспільство вважає, що в дитинстві діти повинні почувати себе захищеними від багатьох проблем зовнішнього світу. Але така установка дорослих негативно впливає на повноцінний розвиток особистості. Дитина відчуває себе ізольованою від навколишнього світу, не має змоги проявити свої здібності, знижується коло її інтересів.

Триває пошук різних підходів, методів, форм роботи для вирішення вищезазначених проблем, одним із яких є метод арт-терапії. Йому приділяють велику увагу такі соціальні педагоги, психологи, психотерапевти: Р. Гудман, Т. Деллі, А. Копитіна, Е. Крамер, Д. Лауб, Л. Лебедева, М. Наумбург, Д. Подель, Н. Роджерс, К. Тисдейл, Д. Уеллер та ін. Проте дотепер залишається мало дослідженою роль арт-терапії в соціалізації дітей дошкільного віку.

Тому метою нашої статті є виявлення значення арт-терапії та її ролі в соціалізації дітей дошкільного віку.

Арт-терапія як галузь теоретичних та практичних знань виникла на межі науки і творчості. В перекладі з англійської мови – це лікування художньою творчістю. Але на практиці арт-терапія не завжди пов'язана з лікуванням, як поняття суто медичне. Вона ще виступає як засіб психічної гармонізації, розвитку людини, розв'язання соціальних конфліктів.

Арт-терапія як самостійний напрям в лікувально-реабілітаційній, педагогічній та соціальній роботі, нараховує декілька десятиліть своєї історії. Як емпіричний метод вона почала формуватися у середині ХХ століття, завдяки дослідженням А. Хілла.

Словосполучення „арт-терапія” в науково-педагогічній інтерпретації розуміється як піклування про емоційне самовідчуття та психологічне здоров'я особистості або групи засобами художньої діяльності.

Арт-терапія виконує три основні функції: компенсаторну, розвиваючу, навчальну.

Компенсаторна функція полягає в тому, що домінанта активності людини переміщається із зони відношень з оточуючим світом, де вона за якихось причин не може досягти успіху, в зону, доступну для її контролю та ефективного впливу.

Механізм впливу розвиваючої функції полягає в тому, що за рахунок удосконалення навичок та частішого використання суб'єкт поширює зону власного контролю та взаємодіє з оточуючими.

Ефективність реалізації навчальної функції досягається за рахунок використання вже існуючих навичок, що дає можливість здійснювати гнучкий перехід від умінь людини до того, що їй необхідно освоїти [6, с. 17 – 18].

Автори підручника „Арт-педагогіка та арт-терапія у спеціальній освіті”: Т.А. Добровольська, Л.Н. Комісарова, І.Ю. Левінко, Є.А. Медведева, звертають увагу на такі основні функції арт-терапії: катарсична (очищення, звільнення від негативних станів); регулятивна (зниження нервово-психічного напруження, регуляція психосамотичних процесів, моделювання позитивного психоемоційного стану); комунікативно-рефлексивна (забезпечує корекцію розладів спілкування, формування адекватної міжособистісної поведінки, самооцінки) [1, с. 26].

У процесі арт-терапії дитина отримує можливість пережити больові для неї ситуації та почати звільнитися від стереотипної поведінки та відношень до оточуючих, які заважають соціокультурній адаптації. В ході процесу арт-терапії виявляються позитивні фактори, які покращують стан особистості. Ці фактори надають суб'єкту можливість активно контролювати компенсацію або змінювати неадекватну реакцію на ту, яка прийнята в соціумі.

В арт-терапії не ставиться акцент на цілеспрямоване навчання, а також на отримання навичок та вмінь в якій – небудь художній діяльності.

„Коли ми використовуємо різноманітні види мистецтва для самолікування або в терапевтичних цілях, то не хвилюємося відносно краси творів, граматичної або стилістичної вірності тексту або гармонічності звучання пісні. Ми використовуємо мистецтво в цілях вираження, полегшення...” (Н. Роджерс) [3, с. 20].

Тут важливо бути самим собою, знаходитися в теперішньому часі та ставитися до себе як до суб'єкта власних змін, розуміти та вміти приймати відповідальність за особистий розвиток. Арт-терапевт (психолог, педагог) розділяє цю відповідальність в аспекті педагогічної підтримки, в створенні необхідних умов для самовиразу та самопізнання. У процесі арт-терапії соціальний педагог, психолог створює для дитини атмосферу довіри, виявляє терпіння та увагу до її внутрішнього світу. Треба пам'ятати про те, що кожен учасник відчуває глибоку зацікавленість педагога до себе та власних робіт, завдяки чому виникає цінний контакт як основа продуктивного взаємозв'язку.

Арт-терапія надає доступ до переживань не тільки дітям з неадекватною поведінкою, а й дітям з аутичними симптомами, дітям які пережили насильство. Аутичні діти занурені в себе. Будь-яке втручання у їхній світ призводить до сильної тривоги і навіть до агресивних реакцій. Винятком вважається спілкування на символічному рівні за допомогою візуальних образів.

На сьогоднішній день, з'являється багато приватних спеціалістів, які практикують методи арт-терапії, та збільшується їх роль в соціальній та навчальній сферах.

Арт-терапія використовується у багатьох напрямках соціальної роботи. Арт-терапевтичні технології застосовуються в роботі з людьми похилого віку, психіатричними пацієнтами, з підлітками та дітьми дошкільного віку.

Кожна людина повинна бути цінністю у своєму суспільстві. І кожна проходить етап соціалізації, який починається від народження і до самої її смерті. Одним із основних періодів процесу соціалізації є дитинство дошкільного віку, де корегуються базові ціннісні орієнтації. Цей етап розвитку передбачає формування у дітей світогляду, норми цінностей, самооцінку, адекватну модель поведінки в соціумі. Він є сензитивним для усвідомленого пізнання себе, власних почуттів, відношення до себе та оточуючих.

Дуже важливо, щоб дорослі при вихованні дітей звертали увагу не тільки на її поведінку, але і на відчуття та потреби, тому що незрілість, несформованість особистісного ядра дитини є однією з причин неадекватної поведінки. Стійкість поведінки у дітей визначається рівнем внутрішньої сили, ступенем усвідомлення себе та своїх потреб у рамках соціальних норм. Внутрішня сила характеризується мірою здатності людини цілеспрямовано регулювати свої дії в умовах неможливості задовольнити прагнення.

Кларк Моустакас (1959 р.) у роботі „Психотерапія з дітьми” дає опис дитини, яка проявляє агресивну поведінку до навколишнього середовища. Більшість батьків та вчителів вважають, що деструктивна сила у дитини виникає із внутрішнього джерела, що штовхає її на подібні дії. Але буває, що свідомість дітей деформується в результаті зовнішньої дії. Їм не вистачає, здатності справитися із зовнішнім впливом, який змушує їх вести себе демонстративно по відношенню до світу, відчувати постійний страх перед ним. Діти не знають, як подолати ці відчуття, і тому вони поведуться неадекватно. Автор запевняє, що агресивна поведінка дітей не виникає несподівано. У реальності цей процес виникає поступово. Дитина намагається виразити свої актуальні потреби у тоншій манері, але дорослі часто не помічають це до тих пір, поки вона не почне гіперболізувати свою поведінку. Така тактика, котру дорослі трактують як антисоціальну, являється спробою реконструкції дітьми існуючих соціальних зв'язків [5, с. 23].

Дитина починає усвідомлювати навколишній світ швидше, ніж вона вчиться говорити. Метод арт-терапії надає їй можливість виразити в образній формі те, що вона знає та відчуває, незважаючи на невеликий запас слів. Мова виникає на фундаменті образів [7]. І коли дитина починає описувати їх, у неї виникають труднощі. Тому, саме невербальні засоби дають їй можливість виразити власні почуття, бажання та думки: „Я би зміг намалювати, але не знаю, як виразити словами”.

С. Левінштейн, В.С. Мухіна та інші дослідники підкреслюють, що малюнок для дітей не мистецтво, а мова. Вони стверджують, що за допомогою малювання здійснюється потреба в самовираженні. Воно не викликає у дитини тривожних відчуттів, тому що близьке до гри і не завжди потребує вольових та інтелектуальних зусиль.

Вік від п'яти до десяти років вважається золотим періодом дитячого малюнку. Починаючи з самого раннього віку дітей навчають приховувати, стримувати свої відчуття, оскільки вони

часто розглядаються як негативні. З іншого боку, діти слідкують за проявами відчуттів агресії, гніву у різних формах насильства по телебаченню, радіо, в кінотеатрах та на вулиці. В результаті такого протиріччя вони, відчуваючи злість, змушені стримувати її, переживати відчуття страху.

В.Н. Нікітін у своєму дослідженні стверджує, що у кожній людині емоції проявляються через тілесні рухи, мову і якщо вона не буде виражати своє відчуття гніву якимось чином в прямій манері поведінки, то це призведе до неадекватного прояву, що вплине на її здоров'я. Він розповідає про те, що для контролю власних відчуттів, потрібно навчити дитину оцінювати свій стан. По-перше, дитина повинна усвідомити, в якому стані афекту вона знаходиться. По-друге, їй необхідно оцінити ситуацію вибору між відкритим проявом гніву на людину та сублимацією його в іншу якість. У дітей бурхлива поведінка виникає швидше та яскравіше, ніж у дорослих, тому що вони ще недостатньо виробили гнучку позицію пристосування. Тому виникають труднощі при навчанні дітей бути відкритими до власних почуттів, а також відкрито говорити дорослим про те, що їм до вподоби, а що ні [5, 24].

Згідно з концепцією Д.Н. Узнадзе, дитина не придивляється до реального предмету, малює без наглядного прикладу [8]. Тобто, вона малює не те, що дійсно сприймає, а те що має в уяві. Малюнок є розповіддю про те, що в ньому зображається і, по суті, не відрізняється від вербальної мови.

У своїх дослідженнях Л.С. Виготський говорить про те, що з одного боку, відчуття входить у відповідні образи, а з іншого – сама уява впливає на почуття [2].

Ось чому соціальний педагог, психолог може впливати на позитивний настрій дитини через художню творчість, використавши при цьому терапевтичне малювання для моделювання різних емоцій.

Отже, арт-терапія піклується про емоційне самовідчуття та психологічне здоров'я особистості або групи засобами художньої діяльності. Завдяки використанню методу арт-терапії у процесі соціалізації дітей дошкільного віку формуються усвідомлені відношення як до власних потреб, так і до людей які її оточують. Завдання арт-терапевтичної роботи полягає в пробудженні дитини навчатися за допомогою того досвіду, який раніше не був нею усвідомлений. Завдяки цьому дитина отримує цінний досвід позитивних змін, поступово пізнає саму себе, краще розуміє ефекти впливу власної особистості на навколишній світ, більше здатна до усвідомлення можливих відхилень у своїй поведінці.

Література

1. Артпедагогика и арттерапия в специальном образовании: Учеб. для студентов сред. и высш. пед. учебных заведений / Е.А. Медведева, И.Ю. Левченко, Л.Н. Комиссарова, Т.А. Добровольская. – М.: Академия, 2001. – 248 с.
2. Выготский Л.С. Психология искусства / [Предисл. А.Н. Леонтьева; Ред. В. Иванов]. – 2-е изд., испр. – М.: Искусство, 1968. – С.576.
3. Лебедева Л.Д. Практика арт-терапии: подходы, диагностика, система занятий. – СПб.: Речь, 2003. – 256 с.
4. Мудрик А.В. Социальная педагогика: Учеб. для студ. пед. вузов / Под ред. В.А. Сластенина. – М.: Академия, 2002. – 200с.
5. Никитин В.Н. Телесно-ориентированная и арт-терапия в работе с детьми и подростками. – К., 1997. – С.142.
6. Психотерапевтическая энциклопедия / Под. ред. Б.Д. Карвасарского. – СПб.: Питер, 2000. – 1024 с. (Серия „Золотой фонд психотерапии“).
7. Рудестам К. Групповая психотерапия. – СПб.: Питер Ком, 1999. – С. 384.
8. Узнадзе Д.Н. Психологические исследования.- М.: Наука, 1966. – С. 451.